

19. Залізняк Л. Походження українців : між наукою та ідеологією / Л. Залізняк. – К., 2008. – 104 с.
20. Лучик В. До проблеми україно-трипільських етномовних і культурних зв'язків / В. Лучик // Українська мова. – 2008. – № 2. – С. 31–38.
21. Лучик В. До питання про етно- та глотогенез українців: лінгвістичний погляд // Матеріали міжнар. наук. конф. [«Спадщина Омеляна Прицака і сучасні гуманітарні науки»], (Київ, 28–30 травня 2008 р.). – К. : ТОВ «Видавництво Аратта», 2009. – С. 152–159.
22. Півторак Г. Зазн. праця. – 200 с.
23. Гамкрелідзе Т., Іванов В. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры / Т. Гамкрелідзе, В. Иванов. – Тбилиси, 1984. – Ч. 1–2. – 1328 с.
24. Ткаченко О. Б. По следам исчезнувших языков (Сопоставительно-историческая (историко-типологическая) фразеология славянских и финно-угорских языков) / О. Б. Ткаченко. – Ньиредхаз, 2002. – 299 с.
25. Словник гідронімів України. – К. : Наук. думка, 1979. – 780 с.
26. Лучик В.В. Середньонаддніпрянська прабатьківщина... – С. 62–76.
27. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / [гол. ред. О. С. Мельничук]. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 5. – 703 с.
28. Там само.
29. Лучик В.В. Походження праслов'янської назви *tyku, -ъve / В. В. Лучик // Мовознавство. – 2007. – № 2. – С. 3–9.
30. Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики / О. Ю. Карпенко. – Одеса : «Астропринт», 2006. – 325 с.
31. Бацевич Ф.С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень. Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 240 с.
32. Дротянко Л.Г. Філософські проблеми мовознавства: Навчальний посібник / Л. Г. Дротянко. – К., 2002. – 128 с.
33. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина]. – М. : МГУ, 1997. – 245 с.
34. Карпенко О.Ю. Зазн. праця. – 325 с.

V. V. Luchyk

ABOUT LANGUAGE AND LINGUISTICS AS SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL DISCIPLINE

Language and linguistics issues always interested humanity because these are interconnected phenomenon and science that provide or accompany mental work of individual and society. During thousands years of function human language is still undiscovered to the end, especially its nature, circumstances and time of forming. Linguistics is aimed to solve this global problem because it is complex science and subject matter that integrate an achievement of philological, historical, sociological, biological, psychological, mathematical, and other sciences.

An article is oriented to graduate and postgraduate students of linguistics programs that see their future as specialists of modern and historical linguistics of all aspects of its function. In general an article characterizes nature and systematic language organization and problems of modern linguistics.

Key words: language, linguistics, language levels, course in linguistics, method, homo sapiens.

УДК 81'371:367.633

Антонова О. О.

ЕКВІВАЛЕНТИ СЛОВА, СПІВВІДНОСНІ З ПРИЙМЕННИКАМИ СЕМАНТИКИ ВІДПОВІДНОСТІ У ПОЛЬСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджуються форми вираження і внутрішньої організації прийменникових еквівалентів, співвідносних з прийменниками семантики відповідності у польській і українській мовах у зіставному аспекті. Визначаються і описуються моделі, за якими відбувається їхня будова. Аналізуються розбіжності у плані вираження і у плані внутрішньої організації прийменникових еквівалентів слова української та польської мов.

Ключові слова: прийменниковий еквівалент, семантика відповідності семема, модель, структура, зіставний аналіз.

Роль службових слів у реченні дедалі яскравіше виявляється у лінгвістичних дослідженнях

останніх років. Серед робіт, присвячених службовим словам, у полоністиці слід відзначити

праці Д. Бутлер [1], Ч. Ляхура [2], Б. Мілевської [3], М. Юрковського [4], а також в україністиці Л. Бутко [5; 6; 7], О. Загнітка [8; 9], А. Лучик [11; 12; 13].

У польському мовознавстві назріло вирішення проблеми, пов'язаної з класифікацією елементів, які в україністиці і в русистичі дістали визначення еквівалентів слова. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки це можливо тільки у випадку виявлення і дослідження великої кількості фактичного матеріалу. Такий аналіз має здійснюватися комплексно і в усіх напрямках: фонетичному, граматичному, семантичному. Крім того, з метою отримання найбільш точних результатів дослідження мають бути долучені факти різних мов світу [11, 95].

Іншою проблемою, яка привертає увагу польських і українських дослідників, є посилення тенденції аналітизму. Це зумовлюється, на думку Ч. Ляхура, процесом додаткової семантизації, підсиленням виразності значення конструкцій із первинними прийменниками, що відбувається за допомогою доповнення їх узагальненого значення додатковими лексичними засобами, або вторинними прийменниками, які є значно виразнішими у семантичному плані [9, 178].

Варто зауважити, що зіставні польсько-українські дослідження у сучасному мовознавстві не є поширеними, хоча останнім часом збільшується кількість українсько-польських і польсько-українських словників. Проте зацікавлення дослідників, авторів перекладних словників здебільшого зосереджуються на цілісно оформлених структурах, менше уваги у зіставному мовознавстві приділяється службовим словам і лексикалізованим сполукам, співвідносним зі службовими словами. В україністиці в останні роки прийменникові еквіваленти досліджувались у працях А. Лучик [10; 11; 12; 13], Л. Бутко [5; 6; 7], а також окремою групою лінгвістів ДонНУ під керівництвом проф. А. Загнітка. Зазначеними науковцями проаналізовано 1705 прийменників, більшість яких складають прийменникові сполуки [9].

У польському мовознавстві, на думку дослідника прийменникової системи Ч. Ляхура, вторинні прийменники (саме таке визначення найчастіше трапляється в польських джерелах) досліджуються недостатньо [2, 78]. У працях Д. Бутлер, М. Юрковського є спостереження і міркування над природою прийменникових виразів у складі синтаксичних конструкцій [1; 4].

Об'єктом зазначеного дослідження є найменш досліджені у слов'янських мовах нарізно оформлені прийменникові лексичні комплекси. У польському мовознавстві вони не отримали чіткого статусу і визначення. Як зазначає Ч. Ляхур, важливість дослідження прийменників полягає в тому, що ці службові слова є мовною

призмою, крізь яку людина сприймає позамовну реальність. Прийменники становлять систему, яка залежить від знань про світ того, хто говорить, від способу його сприйняття реальності, здатності оцінювання, а отже, віддзеркалюють відношення між мовою і мисленням [2, 78; 95].

В українському мовознавстві складені прийменникові структури утверджуються у статусі елементів перехідного рівня. За висловом А. Лучик, вони зароджуються у синтаксисі, пізніше «виштовхуються» на морфологічний рівень і поступово лексикалізуються [13, 95].

Актуальність теми дослідження зумовлює необхідність системного представлення прийменникових комплексів, а також порівняльне вивчення форми вираження, внутрішньої організації та функціонально-стилістичних властивостей прийменникових еквівалентів споріднених мов – української і польської.

Матеріалом дослідження є прийменникові еквіваленти, що складаються із більш як одного графічного слова і характеризуються стійкістю, єдністю значення, незмінною формою у мовленнєвому потоці.

Предметом дослідження є прийменникові еквіваленти слова, виокремлені у польській мові у кількості 150 одиниць, в українській – 149 одиниць. Дослідження лексичної семантики прийменникових еквівалентів здійснюється за допомогою описового, структурного методів і зіставного аналізу.

Проблема відповідності знань об'єктивній реальності відома у філософії як проблема істини. Питання про те, що таке істина, по суті, є питанням про відношення знань до зовнішнього світу. Питання відносності істини пов'язане з невичерпністю світу і безкінечністю процесу його пізнання [14, 230].

Прагнення пізнати предмет чи явище об'єктивної дійсності не безпосередньо, а з урахуванням супутніх впливів, проміжних факторів, репрезентоване багатозначним прийменниковим еквівалентом польської мови *przez pryzmat* та українським прийменниковим еквівалентом *крізь (через) призму*. Від іменної частини мови і польський, і український еквіваленти прийменника на синтагматичному рівні вимагають форми родового відмінка, репрезентуючи модель з початковим компонентом – прийменником. У польській мові таким компонентом є прийменник *przez*, непродуктивний для утворення прийменникових комплексів, тобто у досліджуваному матеріалі виявлено лише дві одиниці, до складу якого він входить: *przez pryzmat*, *przez to*. Другим компонентом виступає іменник знахідного відмінка чоловічого роду однини. Структуру цієї одиниці можна представити у вигляді схеми Праер – N_{4ms}.

Початковий компонент українського прийменникового комплексу прийменник *kрізь* також непродуктивний у складі еквівалентів слова. Компонентом розгортання в українській мові також виступає іменник знахідного відмінка, але жіночого роду однини, тому схема української одиниці, має вигляд Praep – N_{4fs}. Пор. використання зазначених одиниць у польській і українській мовах: *Patrzac przez pryzmat gospodarki ukraińskiej, czynnikami sprzyjającymi współpracy z Polską (ale i z innymi krajami UE) powinny być takie, jak...* (З журналу); *В моїй уяві крізь призму довгих літ і трагічної смерті того хлопчини його постать виросла понад свій дійсний розмір* (І. Франко).

Семантику зосередження уваги на найбільш яскравих положеннях, подіях, вченнях, відповідно до яких відбувається дія, репрезентують польські прийменникові еквіваленти *w świetle* і *w duchu*, а в українській мові одиниці *в світлі*, *в душі*. Прийменникові еквіваленти *w świetle* – польський і *в світлі* – український в обох досліджуваних мовах є подібними: однаковими є початковий компонент і компонент розгортання, останні мають відмінність – показники категорії роду. Схема польської одиниці *w świetle* і української *в світлі* матиме вигляд Praep – N_{6ns}. Пор. : *W świetle aktualnych rozwiązań prawnych stwierdzić można istnienie katalogu zamkniętego dopuszczalnych interwencji medycznych, przy jednoczesnym ograniczeniu możliwych interwencji medycznych pozbawionych celu leczniczego do katalogu prawnie wskazanych* (З газети); *Проходять живі люди, ярко змальовані, в світлі тонкого психологічного аналізу* (М. Коцюбинський). Лексичні структури *w duchu* польська і українська *в душі* репрезентують схему Praep – N_{6ms}. Пор. : *W duchu języka polskiego nazwanie wsi lub ziemi wielką i małą oznacza nie tyle rozległość ich granic, ile starszeństwo i gniazdowość* (З. Глобер); *Як зазначалося, твір виконано цілком у душі традиції поезії про суть і покликання митця* (Л. Куценко).

Подібними за формою вираження є і прийменникові еквіваленти польський *w miarę* і український *в міру*, які вживаються з родовим відмінком і представляють модель, початковим компонентом якої є прийменник *w* у польській мові, в українській – прийменник *в* (у). Компонентом розгортання є іменник знахідного відмінка жіночого роду однини (схема Praep – N_{4fs}). Ці структури мають по два лексичних значення: вони можуть вказувати на можливості, в результаті яких відбувається дія, і на причинову залежність дії. У групі детермінантів відповідності прийменникова сполука розглядається з огляду на те, що це значення одиниці є основним в обох досліджуваних мовах. Наприклад: *Przychodzili więc do niej ludzie błagać, by uprosiła im zdrowie, przychodzili wszyscy od ziem i powiatów, bo w*

miarę potrzeby modliła by się to o deszcz, to o pogodę na żniwa, to o szczęśliwą kośbę, to o pomyślne miodobranie, to o obfitość ryby w jeziorach, to o zwierza w lasach (Г. Сенкевич); *Всю ніч чесно, в міру своїх сил, виконував він з молодого свої ви- роки, розбиваючи каски березовим прикладом* (О. Довженко).

Семантичну групу відповідності представляють також польські прийменникові еквіваленти *odpowiednio do*, *zgodnie z* і українські одиниці *відповідно до*, *згідно з*, вказуючи на відповідність, вигляд чи на форму чогось. Польський комплекс *odpowiednio do* і український прийменниковий еквівалент *відповідно до* є багатозначними: референціюють семантику відповідності і суголосності, а також вказують на причинову залежність. Пор. : *Wystrójony, namaszczoney wonnościami elegant ukazał się natychmiast, pilnie przypatrząc się księciu, aby poznać, w jakim jest humorze, i odpowiednio do tego ułożyć swoją fizioznomię* (Б. Прус); *Відповідно до програми дослідження космічного простору проведено запуск орбітальної наукової станції «Салют»* (З газети). Прийменники вживаються з родовим відмінком і мають однакові структури (Adv – Praep).

Багатозначні прийменники *zgodnie z* (ze) у польській мові і український прийменник *згідно з* вказують на факт, на підставі якого щось відбувається, на можливості, в результаті яких відбувається дія. Вони можуть мати і каузальну семантику, вказуючи на причину, яка зумовлює дію: *Lud zgodnie z wolą Ramzesa, nie wystąpił lecz chłopci, pracujący w polu, na widok procesji upadali twarzami na ziemię* (Б. Прус); *Згідно з класифікацією окремих дослідників сім'ї на Україні діляться на окремі подружні пари, повні «чисті» сім'ї, що складаються з подружжя та їхніх дітей* (З журналу).

Зазначені прийменники у досліджуваних мовах вживаються з орудним відмінком і також мають однакову структуру: першим компонентом є прислівник, другим – прийменник (Adv – Praep).

Польський прийменниковий еквівалент *w stosunku do* утворений на позначення семантики відносності, узгодженості, а також відносності предметів, які порівнюються: *Następca znalazł się tak poprawnie w stosunku do swoich żołnierzy i chłopów i okazał się skrucy usuwając się z granic pałacu, że wasza cześć możesz mi przebaczyć to drobne uchybienie – odparł minister* (Б. Прус). Вживається комплекс з родовим відмінком. Початковим є прийменник *w*, другим компонентом – іменник місцевого відмінка чоловічого роду однини і прийменник *do* (схема Praep – N_{2ms} – Praep).

Український прийменниковий еквівалент *стосовно до* також утворений на позначення семантики узгодженості і відповідності: *Народні майстри Київської Русі успадукували давній до-*

свід пропорціонування не як мертвої догми; вони творчо розвивали його **стосовно до** нових життєвих вимог та місцевих умов (Народна творчість та етнографія). Зазначений прийменник вживається, як і польський неповнозначний комплекс, з родовим відмінком, але має іншу структуру: початковим компонентом є прислівник, другим – прийменник *do*, який можна представити схемою (Adv – Praep).

Як і зазначені прийменники на позначення семантики відповідності в однакових умовах, у польській мові утворена сполука *na równi z* і українська *нарівні з*, вони мають різні структури: польська сполука є трикомпонентною (прийменник + іменник + прийменник) і репрезентує схему (Praep – N_{oms}), українська – прийменниково-прислівникова (схема Adv – Praep). Пор. : *Chmielnicki nie wątpił o tym na równi ze wszystkimi* (Г. Сенкевич); *Тінь Попенькова ... колишеться нарівні з тінню Петровою* (П. Мирний).

Семантику відповідності має і польська трикомпонентна структура *w odniesieniu do*. Початковий компонент і останній компоненти – прийменники. Другий компонент першого кроку розгортання має граматичні показники іменника місцевого відмінка середнього роду однини (схема Praep – N_{oms} – Praep). Прийменник *w odniesieniu do* вживається з родовим відмінком: *Tożsamości polskiej w odniesieniu do Polonii nie da się jednoznacznie określić, a jednocześnie ciężko jest wyznaczyć pewne czynniki, które by wskazywały na porzucenie przynależności narodowej* (З журналу).

Групу детермінантів відповідності, які вказують на увагу, зосередженість діяльності людини на реальному чи ідеальному об'єкті, репрезентують трикомпонентні польські сполуки *ze względu na*, *z uwagi na*, які вживаються зі знахідним відмінком, а також комплекси *pod względem*, *w nawiązaniu do*, які вимагають від іменників форми родового відмінка.

Початковий компонент прийменникового еквівалента *ze względu na* синтагматично пов'язаний із компонентом 1-го кроку розгортання, іменником родового відмінка, чоловічого роду однини – *względem*, який за допомогою другого кроку синтагматичного зв'язку об'єднується з компонентом *na* (Praep – N_{2ms} – Praep): *Był jej stronnikiem od dawna i również uważał, że króla należy usunąć, przede wszystkim jednak ze względu na jego nieudolność, ale miał sporo wątpliwości co do metod wybranych przez Grimzel* (Й. Кубський).

В українській мові прийменникова сполука *з огляду на* також вказує на відношення відповідності і є моделлю такої самої складної синтагматичної структури з ланцюговим нанизуванням компонентів: *Наказую підготувати статут ліцею з огляду на розпорядження Міністерства освіти та науки* (З наказу).

Польський прийменниковий еквівалент *po stronie* має лексичне значення підтримки і опори, а також вказує на надання переваги комусь чи чомусь, репрезентуючи модель із початковим компонентом *po* і компонентом розгортання – іменником місцевого відмінка жіночого роду однини (Praep – N_{6fs}): *Cały dwór i wszyscy rycerze stali już po stronie Zbyszka* (Г. Сенкевич). В українській мові фіксується прийменникова сполука із зазначеною семантикою *на боці*, яка, як і польський прийменниковий еквівалент, вживається з родовим відмінком, котра репрезентує відмінну модель, а саме, таку, що відповідає схемі Praep – N_{oms}. Пор. : *Справжній юрист-професіонал завжди повинен стояти на боці закону* (З газети).

Отже, на позначення семантики відповідності у польській і українській мовах виявлена майже однакова кількість прийменникових еквівалентів. Схеми будови як польських, так і українських прийменникових структур мають багато спільного, але наявні також і розбіжності. До складу переважної більшості одиниць входять два нарізно оформлені компоненти. Фіксуються також трикомпонентні комплекси. Більшість одиниць як польської, так і української мови є прийменниково-іменникового походження. Виявлено також прислівниково-прийменникові комплекси. В усіх зазначених польських і українських одиницях початковим виступає прийменниковий компонент, а компонентом розгортання – іменник. Найпродуктивнішими компонентами семантичної групи відповідності зі структурою прийменник + іменник є прийменник *w* у польській мові і *в(у)* в українській. Непродуктивними у сполуках з такою структурою є прийменники польськ. *przez*, *pod*, *po*; укр. *через*, *на*.

У польській мові виявлено комплекси відповідності, що мають однакову структуру: початкові компоненти і компоненти розгортання зі спільними граматичними показниками. Наприклад, *w odniesieniu do*, *w nawiązaniu do*.

В обох досліджуваних мовах виявлено по 3 комплекси, здатних одночасно позначати відношення відповідності та причини.

Водночас особливу увагу слід звернути на певні розбіжності у побудові прийменникових еквівалентів у польській і українській мовах. Структури з однаковою семантикою і компонентами розгортання можуть мати різні початкові компоненти, наприклад: польськ. *pod względem*, укр. *з погляду*, або початкові компоненти чи компоненти розгортання польських і українських сполук мають різні граматичні показники: польськ. *na równi z*, *przez pryzmat* і укр. *нарівні з*, *через призму*.

Комплексне дослідження нарізно оформлених прийменників споріднених мов дасть змогу з'ясувати тенденції їхньої появи, особливості формування і функціонування.

1. Buttler D. Semantyka a składnia w związkach wyrazowych / D. Buttler // *Ekspansja konstrukcji analitycznych // Poradnik Językoznawczy*. – 1967. – № 1. – S. 241–242.
2. Lachur Cz. Semantyka przestrzenna polskich przymków prefigowanych na tle rosyjskim / Cz. Lachur. – Opole: Uniwersytet Opolski, 1999. – S. 178.
3. Milewska B. Przemyki wtórne we współczesnej polszczyźnie / B. Milewska. – Gdańsk, 2003. – 288 s.
4. Jurkowski M. Z pogranicza morfologii i składni // *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*. – Warszawa : PWN, 1972. – 12. – S. 45–51.
5. Бутко Л.В. Неповнозначні лексичні комплекси української мови (структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Бутко – Кіровоград, 2008. – 20 с.
6. Бутко Л. В. Неповнозначні лексичні комплекси, співвідносні з прийменниками відповідності і підстави : структурно-семантичний підхід / Л. В. Бутко // *Слов'янський вісник. Серія : Філологічні науки : Зб. наук. праць*. – Рівне : РВЦ Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету, 2006. – Вип. 6. – С. 23–29.
7. Бутко Л. В. Непродуктивні об'єднання у складі двокомпонентних прийменникових і партикулярних лексичних комплексів / Л. В. Бутко // *Вісник ЛНПУ імені Т. Г. Шевченка : Філологічні науки*. – Луганськ : Альма-матер, 2008. – 5. (144) – С. 95–104.
8. Загнітко А. П. Предлог в морфологическом пространстве украинского языка (синхронно-контрастивные наблюдения) / А. П. Зайченко // *Вестник Московского университета : Филология*. – 2003. – № 3. – С. 92–104.
9. Ляхур Ч. Перспективы лексикографического описания предложной системы славянских языков (на материале польского языка) / Ч. Ляхур // *Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць*. [Укл.Анатолій Загнітко (наук.ред.) та ін.]. – Донецьк: ДонНУ, 2005. – Вип. 13. – С. 78.
10. Лучик А. А. Семантика прислівникових еквівалентів слова української і російської мов / А. А. Лучик. – К. : Довіра, 2001. – С. 150–151.
11. Лучик А. А. Лексична семантика прийменникових еквівалентів слова української мови // *Мовознавство*. – 2003. – № 5. – С. 78–89.
12. Лучик А. А. Природа і статус еквівалентів слова у мовній системі / А. А. Лучик // *Мовознавство*. – 2006. – № 5. – С. 95–99.
13. Философский энциклопедический словарь / [редкол. : С. С.Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др.]. – 2 изд. – М. : Сов. Энциклопедия, 1989 – 815 с.

O. O. Antonova

THE PREPOSITIONAL WORD EQUIVALENTS WITH CORRELATION SEMANTIC IN POLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

The article deals with the research of forms of expression and inner organization of prepositional word equivalents with correlation semantics in comparative aspect. The structural models as well as system links are also determined and described. The difference both in expression and meaning are analyzed.

Key words: prepositional equivalents, correlation and basic semantics, sememe, structural model, comparative analyze.